

Кастрова М. С.

аспірантка кафедри
конституційного права та правосуддя

Науковий керівник:

Степанова Т. В.

д.ю.н., професор, завідувачка кафедри
конституційного права та правосуддя Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ СЕРВІСІВ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВІДВІД

Електронна система помітно полегшує взаємодію з судом та участь в процесі. Завдяки їй заяви опрацьовуються швидше, зникає потреба проходити крізь зайві паперові процедури, а документи можна подати у зручний час і з будь-якого місця. Такий формат робить процес не лише оперативнішим, а й значно комфортнішим для всіх учасників.

Як слушно зазначає М.М.Ясинок, «наявність інституту відводу (самовідводу) заінтересованих у справі суддів є процесуальною гарантією справедливого розгляду і вирішення цивільних справ, забезпечує усунення з процесу будь-яке упереджене ставлення з боку судді до учасників судового процесу. З іншого боку, відвід (самовідвід) суддів є не лише процесуальним механізмом, а й цивілізованим способом захисту суддів від впливу на них різних зовнішніх чинників» [1, с.159]. Тому забезпечення оперативної, прозорої та зручної процедури подачі відводу є невід'ємною умовою підвищення довіри до правосуддя.

Використання електронних механізмів відкриває можливість радикально переосмислити підхід до реалізації процесуальних прав. «Тобто, електронне правосуддя, як основа інформатизації судової системи, наразі не лише забезпечує ефективний механізм реалізації захисту своїх прав громадянами, а є й відповідним ключем до розвитку інформаційного суспільства» [2, с.374].

Водночас, електронний механізм подачі відводів потребує ґрунтовного аналізу, оскільки включає технічні, організаційні та правові аспекти. Постає потреба оцінити можливості наявної судової інформаційної інфраструктури, рівень цифрової грамотності користувачів, потенційні ризики кібератак, а також адаптувати процесуальне законодавство до нових цифрових реалій. Комплексний підхід до цього питання дозволить створити ефективну та безпечну систему, яка стане органічним елементом сучасного електронного правосуддя.

На даний момент в Україні в підсистемі «Електронний суд» вже передбачено спеціальний шаблон для подання заяви про відвід, однак його

реалізація є надто обмеженою й фактично не відповідає реальним потребам користувачів. Зокрема, система дозволяє подати відвід лише до Великої Палати Верховного Суду, незалежно від виду судочинства, що фактично нівелює практичну користь цього інструменту, оскільки в основному заяви про відвід подаються при розгляді справ у першій інстанції. Проблема поглиблюється тим, що в шаблоні відсутній повний перелік судів та інстанцій. Немає можливості обрати той суд, у провадженні якого реально перебуває справа. Це створює ситуацію, коли технічно існуючий функціонал не може забезпечити свого прямого призначення. Відповідно, система, яка мала б спростити процес, перетворюється на перешкоду.

За своєю логікою інститут відводу має працювати в межах конкретної справи та конкретного суду, а не через єдину точку подачі, яка взагалі не пов'язана з судом, в якому відкрито провадження. Учасник процесу, стикаючись із такою технічною невідповідністю, не отримує спрощення чи зручність, а, навпаки, зіштовхується з необхідністю повертатися до паперової форми або шукати обхідні способи подання документа через клопотання або заяву.

Окремо варто наголосити на тому, що на даний час система виділяє суб'єктів відводу лише в кримінальному процесі, тоді як у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві подібної деталізації немає і сформувавши заяву про відвід можна виключно щодо судді. Секретар засідання, експерт, присяжний, перекладач, спеціаліст та інші особи, щодо яких може виникнути питання неупередженості, відсутні у переліку суб'єктів.

Однак вказане порушує принцип єдності судової процедури і видається нелогічним та необґрунтованим.

Вищевикладене вказує на необхідність комплексного доопрацювання електронного шаблону. Для повноцінного функціонування він має включати можливість обрати будь-який суд і будь-яку інстанцію відповідно до чинної структури судової системи. Так само обов'язково потрібно розширити та уніфікувати суб'єктний склад для всіх процесуальних кодексів, а не лише для кримінального. Зручний довідник, автоматичне визначення належного суду, попередження про помилки у виборі суб'єкта чи інстанції – це елементарні, але надважливі кроки, які дозволять забезпечити ефективність інституту відводу в цифровому середовищі.

Однією з ключових переваг електронної подачі є автоматизація фіксації часу подання заяви. У традиційному форматі нерідко виникають спори щодо дотримання строків, моменту подання чи реєстрації документа. Електронна система усуває ці спірні моменти завдяки надійному цифровому таймстемпу (це електронна позначка часу, автоматично сформована системою, яка фіксує точний момент подання документа і підтверджує його автентичність та незмінність), що гарантує точність підтвердження процесуального строку.

Важливою також видається можливість автоматизованого інформування сторін. Після подання заяви система може автоматично повідомляти учасників процесу та відповідних посадових осіб про надходження відводу, зміну складу

суду чи перенесення засідання. Такий підхід не лише прискорює процес, а й підвищує рівень прозорості та передбачуваності судочинства.

Крім того, важливим видається запровадження електронного обліку кількості поданих відводів, що дозволить не лише забезпечити фіксацію кожного випадку їх подання, а й сформувати розгорнутий автоматизований аналіз і статистику щодо частоти використання цього процесуального інструменту, типових підстав для відводів, їх результативності та динаміки у різних судах і категоріях справ. Такий підхід створюватиме додаткові можливості для підвищення прозорості судового процесу, виявлення потенційних системних проблем, оцінювання навантаження на суддів та аналізу ризиків зловживання правом на відвід. Наявність достовірної та агрегованої статистики сприятиме підвищенню ефективності внутрішнього контролю та формуванню доказової основи для подальшого удосконалення процесуальних механізмів.

Незважаючи на всі свої переваги, електронне судочинство має й певні недоліки. Будь-яка цифрова система може стати об'єктом кібератаки, технічного збою чи умисного втручання. Уразливість інформаційних платформ призводить до потенційного блокування роботи судів, втрати доступу до поданих документів, спотворення даних або повного припинення функціонування сервісу на невизначений час. У сучасних умовах воєнного стану й постійних кібератак на інфраструктуру держави ці ризики набувають особливої актуальності.

Саме тому електронний суд не може розглядатися як єдина, самодостатня та безальтернативна платформа для реалізації процесуальних прав. Поки рівень кіберзахисту не гарантує абсолютної стійкості до зовнішніх втручань, необхідним залишається паралельне письмове дублювання ключових процесуальних документів, зокрема заяв про відвід, скарг, клопотань та інших юридично значущих матеріалів. Така практика не нівелює цінність цифровізації, але забезпечує безперервність судового процесу у випадку технічних збоїв та дозволяє уникнути ситуацій, коли неможливість подати документ через несправність системи призводить до порушення строків чи втрати доступу до правосуддя.

Використання та перехід до електронного механізму неможливе без урахування потенційних викликів. Потрібно гарантувати безпеку системи, розвиток інфраструктури електронних довірчих послуг, захист персональних даних і належний рівень технічної підтримки. Важливо також подбати про доступність таких інструментів для всіх учасників процесу, в тому числі фізичних осіб, які мають обмежений доступ до цифрових технологій або недостатній рівень цифрової компетентності.

Вдосконалення та реалізація електронної системи подачі відводів може потребувати розробки детальних інструкцій та впровадження комплексних навчальних заходів для працівників судів, адвокатів та інших користувачів. Це зумовлено необхідністю забезпечити правильне, уніфіковане та технічно коректне застосування нового функціоналу, уникнути типових помилок і

гарантувати, що всі учасники процесу володітимуть достатнім рівнем цифрової компетентності. Первинні організаційні труднощі, пов’язані з адаптацією до електронних сервісів, є природними для будь-якої системної реформи, однак вони мають тимчасовий характер і в перспективі повністю компенсуються довгостроковими позитивними результатами. Поступове підвищення якості цифрової взаємодії, оптимізація процесуальних процедур, скорочення часу реагування та зменшення людського фактору створюють основу для ефективнішої, прозорішої та зручнішої роботи судової системи в цілому.

Доречно погодитись з думкою, що «електронізація правосуддя – це вимога часу й актуальна необхідність. Функціонування у всіх судах України судової інформаційно-телекомунікаційної системи забезпечує чимало можливостей для дематеріалізації судового процесу, спрощення доступу до правосуддя, забезпечення ефективного та швидкого розгляду судових справ. Водночас процес широкого впровадження інформаційних технологій у судову систему стикається з численною кількістю проблем психологічного, технічного й організаційного характеру, пошук шляхів вирішення яких є перспективами подальших наукових досліджень у цьому напрямі» [3, с.145].

Зважаючи на вищевикладене, електронний механізм подання відводів є засобом підвищення ефективності та прозорості сучасного правосуддя. Відсутність у Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі довершеного інструменту для подання відводів, наявність технічних ризиків і недостатня стандартизація процедур свідчать про потребу в його модернізації. У цьому контексті доцільним є вдосконалення окремого функціоналу для дистанційного подання заяв про відвід, запровадження електронного шаблону для всіх судів та всіх інстанцій, який забезпечить належну структуру та обґрунтованість таких заяв, а також впровадження системи автоматизованого обліку й аналітики відводів. Реалізація цих рішень сприятиме формуванню більш зручного, прозорого та стійкого до ризиків механізму реалізації права на відвід, що відповідає сучасним тенденціям цифрової трансформації судової системи.

Список використаних джерел

1. Ясинок М. М. Цивільне процесуальне право України: підручник. Вид. 2-ге, переробл. та допов. : у 2 т. Київ: Алерта, 2021. Т. 1. 330 с.
2. Кузьменко О.В., Склярєнко Г.В. Сучасний стан технічного забезпечення електронного правосуддя в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №3. С. 372–375. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/69.pdf>
3. Олійничук О., Олійничук Р., Колесніков А. Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3 (27). С. 141–147. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1272>